ČESKÝ PREKLAD VRCHOLNÉHO DIELA KLASICKEJ SANSKRTSKEJ LITERATÚRY OBJAVENÝ PO VIAC NEŽ STOROČÍ

OPEN ACCESS

Džajadéva. *Gítagóvinda: Píseň o lásce Kršnově*. Přel. Josef Zubatý a Jaromír Borecký. K vydání připravil a komentáře sestavil Jiří Hubáček. Úvodní studie Jiří Hubáček a Jakub Čejka. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2021, 199 s.

Róbert Gáfrik
Ústav svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied
robert.gafrik@savba.sk

Sanskrtská literatúra je nesmierne bohatá a rôznorodá. Niektoré jej diela si v rôznych prerozprávaniach našli cestu do európskych literatúr, vrátane českej, ešte v stredoveku. Prvé preklady literárnych diel priamo zo sanskrtu sa v Európe prijímali s veľkým záujmom. Jedným z týchto diel bola Džajadévova *Gítagóvinda*. Už v roku 1792 ju do angličtiny preložil priekopník indológie sir William Jones (1746–1794). Medzi jej nadšených čitateľov patril tvorca myšlienky svetovej literatúry Johann Wolfgang von Goethe. Napriek relatívne bohatej tradícii českej indológie sa toto dielo dostáva k českému (aj slovenskému) čitateľovi v úplnom preklade prvýkrát až teraz.

Džajadéva pôsobil koncom 12. storočia v Uríse, regióne ležiacom na východe Indie. Jeho hlavným, ak nie jediným dielom je *Gítagóvinda* (Pieseň o Góvindovi). Góvinda je meno Kršnu, ktorý sa považuje za samotného Boha, Višnua, stvoriteľa, udržiavateľa a ničiteľa vesmíru. Príbehy o Kršnovom živote sa nazývajú *kršnalílá*, Kršnove zábavy. Kršna je významnou postavou najznámejších sanskrtských textov, akými sú *Mahábhárata* a *Bhágavatapurána*. Vykresľuje sa v nich ako roztomilé dieťa, šibalský pastier, neodolateľný milenec, či hrdinské a múdre knieža. Džajadéva sa zameral práve na jeho mladícke milostné radovánky s pastierkou menom Rádhá. *Gítagóvinda* je v Indii dodnes populárna. Jej vplyv na umenie a neskoršiu i súčasnú literatúru dokazujú nespočetné komentáre, preklady, adaptácie, ilustrácie a iné diela, ktoré inšpirovala.

Na pozadí vycibrených veršov, vyjadrujúcich vášeň a žiarlivosť, rozpráva Džajadéva nasledujúci príbeh: Kršna tancuje s mladými pastierkami kruhový tanec zvaný *rása*. Zatiaľ čo sa s nimi zabáva, jeho milovaná Rádhá ho hľadá v lese. Keďže ho nedokáže nájsť, čaká naňho na brehu rieky Jamuny. No Kršna neprichádza. Dôverná priateľka, ktorú poslala, aby zistila, kde je, jej povie, že tancuje s ostatnými pastierkami. Priateľka zarmútenú Rádhu uteší a vydá sa za Kršnom, aby mu povedala o jej trápení. Kršna sám však medzitým zatúži po Rádhe a vydá sa za ňou. Rádhinu priateľku stretne na polceste a požiada ju, aby priviedla Rádhu. Rádhá je natoľko zronená, že nie je schopná brodiť sa nočnou tmou. Nakoniec za ňou Kršna príde, ale Rádhá sa naňho nahnevá. Pokúša sa s ňou udobriť. No keď Rádhá odhalí na jeho tele znaky po milostných hrách s pastierkami, Kršna zahanbene odchádza. Po jeho odchode je Rádhá ešte zronenejšia a vyčíta si, že sa naňho nahnevala. Jej priateľka im sprostredkuje ďalšie stretnutie, privedie Rádhu ku Kršnovi, ktorý na ňu už túžobne čaká. Obaja milenci sa nakoniec zmieria.

OPEN ACCESS

Gítagóvinda vyniká svojím muzikálnym jazykom. Je vlastne zbierkou piesní. Ku každej piesni je priradený melodický rámec pre improvizáciu (*rága*) a rytmický vzorec (*tála*). Tieto piesne sa už od svojho vzniku spievajú vo významnom Džagannáthovom chráme v Purí (t. j. v chráme zasvätenom Kršnovi). Dnes sa s nimi možno stretnúť aj mimo Indie pri tanečných predstaveniach klasického urijského tanca (v anglickom prepise odissi) alebo juhoindického klasického tanca *bharatanátjam*. Zbierka pozostáva z dvoch úvodných piesní, predstavujúcich Kršnu ako Boha, pána vesmíru, ktorý zostupuje v mnohých podobách (*avatára*), aby trestal démonov a chránil oddaných uctievačov. Džajadéva velebí desať takýchto zostúpení. Potom nasleduje 12 spevov (*sarga*), opisujúcich lásku medzi Kršnom a Rádhou. Zbierku tvorí spolu 24 skladieb (*prabandha*), každá skladba obsahuje osemslohové piesne (*aštapadí*). Práve tie sú podkladom pre tradičné tanečné vystúpenia.

České vydanie *Gítagóvindy* je výnimočné z viacerých dôvodov. Preklad vyhotovil významný český jazykovedec a indológ Josef Zubatý (1855–1931) v spolupráci s básnikom a iránistom Jaromírom Boreckým (1869–1951). Podľa Jiřího Hubáčka, ktorý preklad objavil v strojopise, musel vzniknúť niekedy medzi rokmi 1900–1910. Samotný preklad je zaujímavý skutočnosťou, že sa usiluje o zachovanie nielen obsahovej, ale aj formálnej stránky originálu. *Gítagóvinda* nie je len poetický text, vyznačujúci sa krásou jazyka, ale aj jazykovo náročné dielo, či už ide o výskyt zložených slov (niektoré pozostávajú aj z 10 členov!), alebo o bohatosť slovnej zásoby, využívanej v početných aliteráciách a podobných figúrach. Tieto skutočnosti, dané charakterom sanskrtu, sa, samozrejme, nedajú preniesť do európskeho jazyka. Prekladatelia sa však zamerali najmä na zachovanie koncového rýmu (*Gítagóvinda* je jedným z mála sanskrtských textov využívajúcich takýto rým) a určitých metrických vlastností v piesňových častiach. Borecký pri prebásnení zachovával dĺžku verša, ako aj jeho rozdelenie na takty. Usiloval sa napodobniť aj niektoré vnútorné aliterácie, asonancie a pod.

Publikáciu uvádza rozsiahla štúdia z pera Jiřího Hubáčka a Jakuba Čejku. Jakub Čejka úspešne obhájil diplomovú prácu o Džajadévovej *Gítagóvinde* na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej ešte v roku 1998. Úvodná štúdia neprináša len súhrn doterajších výskumov o Džajadévovi a jeho diele, ale aj základné informácie o sanskrtskej poetike, bez ktorej sa toto dielo nedá náležite oceniť. Štúdia sa tiež zaoberá Džajadévovým textom a obrazom Kršnu v dobovom českom kontexte, na základe dostupných archívnych materiálov opisuje spoluprácu Josefa Zubatého s Jaromírom Boreckým, analyzuje niektoré formálne aspekty ich prekladu a porovnáva český preklad s prekladmi do angličtiny, nemčiny, poľštiny a ruštiny. Práve porovnanie s inými prekladmi ukazuje jedinečnosť toho českého. Samotný text zbierky dopĺňajú poznámky Josefa Zubatého a Jiřího Hubáčka (spolu je ich 233). V prílohe sú zhromaždené ďalšie materiály napomáhajúce pochopeniu prekladu. Nachádzajú sa v nej dva krátke články Josefa Zubatého o *Gítagóvinde*, prehľad jej metriky a detailná edičná poznámka.

V podtitule prekladu Josefa Zubatého a Jaromíra Boreckého sa uvádza, že ide o „lyrickú drámu". Toto žánrové zaradenie možno prijať len s výhradami, čoho sú si vedomí aj autori úvodnej štúdie. Podľa nich sa európski bádatelia pokúšali vtesnať Džajadévov text do noriem európskeho literárneho vkusu a určenie jeho žánru hľadali v európskej tradícii. Dochádzajú k záveru, že toto označenie je výsledkom diskusie nemeckých indológov 19. storočia (s. 45). K poznámkam Hubáčka a Čejku možno dodať, že hoci v moderných dejinách hudby „lyrická dráma" označuje operu

OPEN ACCESS

zahŕňajúcu striedanie či miešanie hovorenia so spevom, v literárnej histórii ide o typografické napodobnenie hudby, v ktorom sa „myšlienka hudby objavuje ako téma v tichu tlačenej literatúry."[1] V indickej tradícii sa *Gítagóvinda* niekedy nazýva *mahákávja*, hoci definícii tohto žánru plne nezodpovedá. Tento sanskrtský literárny žáner sa vyznačuje prepracovanými opismi jednotlivých scén, milostného vzťahu, vojenských bitiek a pod. Džajadévovo dielo sa v súčasnosti väčšinou označuje za *gítikávju*, čiže piesňovú poéziu. *Gítagóvinda* sa najmä po obsahovej stránke vzpiera pochopeniu prostredníctvom európskych kategórií. Hubáček a Čejka v úvode upozorňujú, že nejde o rýdzo náboženský text, ale ani o svetskú erotickú poéziu. Zároveň nie je ani textom nenáboženským (s. 15). Táto mätúca charakteristika už od začiatku ovplyvňovala jeho recepciu v Európe, ktorú Hubáček a Čejka v úvode načrtávajú. Zatiaľ čo milenecká láska je univerzálnou témou svetovej literatúry, jej uchopenie višnuistickými básnikmi, akým bol aj Džajadéva, je výzvou pre moderného čitateľa. Porozumenie textu sťažuje aj skutočnosť, že od jeho vzniku sa višnuistická oddanosť (*višnubhakti*) stala predmetom rôznych filozofických či teologických konceptualizácií. V niektorých z nich zohral významnú úlohu práve Džajadévov text.

Preklad Josefa Zubatého a Jaromíra Boreckého dopĺňa už existujúce české indologické preklady višnuistickej/kršnaistickej literatúry. Okrem staršieho prerozprávania *Mahábháraty*[2] a prekladu *Bhagavadgíty*[3] možno z knižných publikácií spomenúť desiatu knihu *Bhágavatapurány*[4], ktorá sa stala inšpiráciou aj pre Džajadévu, ukážky z básnickej tvorby autorov krúžku Ôsmich pečatí (*aštačáp*) zo 16. storočia[5] a výber z poézie Mírábáí, ich súčasníčky z Rádžasthánu.[6]

Vydanie Džajadévovej *Gítagóvindy*, pripravené Jiřím Hubáčkom, sa vyznačuje dôkladným edičným spracovaním. Obsiahly úvod, poznámky a ďalšie materiály v prílohe približujú poetiku a kultúrny kontext vzniku nielen samotného textu, ale aj českého prekladu. Ťažko odhadnúť, nakoľko si umelecký preklad Josefa Zubatého a Jaromíra Boreckého po vyše sto rokoch nájde širšie publikum, no jeho objavenie a edičné spracovanie má určite význam pre českú indológiu a dejiny prekladu. Kniha tiež môže slúžiť ako úvod do problematiky sanskrtskej poetiky a prekladu sanskrtskej literatúry.

1 Hoagwood, Terence. „Lyrical Drama". In *The Encyclopedia of Romantic Literature*. Ed. Frederick Burwick, 2012. [online]. [cit. 24. 11. 2022]. Dostupné z https://doi.org/10.1002/9781118300916.wberll015.

2 *Mahábhárata aneb Velký boj*. Podle staroindického originálu vypráví Vladimír Miltner. Praha: Albatros, 1988; 2. vyd. Praha: Argo, 2011.

3 *Bhagavadgíta*. Ze sanskrtského originálu podle různých vydání přeložil a předmluvu a poznámky napsal Jan Filipský a Jaroslav Vacek. Praha: Odeon, 1976; 2. vyd. vyšlo pod názvem *Bhagavadgíta neboli Zpěv Vznešeného*. Praha: Votobia, 2000.

4 *Život vznešeného Kršny*. Ze sanskrtu přeložil Zdeněk Štipl. Praha: Academia, 2021.

5 *Krišna a Osm pečetí*. Ze západohindského nářečí bradžského přeložil Vladimír Miltner. Praha: DharmaGaia, 1994.

6 Mírábáí. *Mé srdce splyne s tvým. Eroticko-mystické básně indické princezny a světice.* Přel. Nora Melnikova a Arvind Singh Tejawat. Přebásnil Pavel Martinec. Praha: DharmaGaia, 2017.